

# **Kilder til norsk luftmilitær historie**

**Øistein Espenes  
Bjørn Roland  
Kjetil Skogrand  
Magne T. Sørensen  
Tarald Weisteen  
Olav F. Aamoth  
Karl. L. Kleve (red.)**

---

# Innhold

Forord .....	4
<b>Forskningstradisjon og perspektiver</b> .....	5
<b>Trykte kilder</b> .....	9
Bibliografi .....	9
Direktiver og håndbøker .....	12
Stortingsforhandlinger .....	12
Andre trykte kilder .....	25
<b>Arkiv</b> .....	25
Riksarkivet .....	26
Stortingsarkivet .....	26
Forsvarsdepartementet .....	26
Forsvarets Bortsettingsarkiv .....	27
Arbeiderbevegelsens arkiv .....	28
Forsvarskommando Nord-Norge (FKN) .....	29
Flystasjoner .....	29
Kommunearkiv .....	29
<b>Utenlandske arkiv</b> .....	29
Natos hovedkvarter, Brussel .....	29
Supreme Headquarters Allied Forces Europe (SHAPE), Mons .....	29
Arkiv i USA .....	30
Public Record Office (PRO), London .....	30
Private arkiv .....	31
Prosjektet Luftforsvarets historie .....	31
<b>Biblioteker</b> .....	31
Luftkrigskolens bibliotek .....	31
Institutt for Forsvarsstudier .....	31
Norsk Luftfartsmuseum .....	32
Forsvarsmuseet .....	32
<b>Noter</b> .....	33
<b>Bidragsterne</b> .....	34

## Forord

Dette heftet gir en oversikt over kildesituasjonen til norsk militær luftfartshistorie – en kortfattet fremstilling eller bibliografi over tilgjengelig materiale – i den hensikt å gjøre emnet mer tilgjengelig og attraktivt for forskere og studenter.

Heftet inneholder informasjon om ulike arkiver – hvor de befinner seg, samt tilgjengelighet og delvis en beskrivelse av materialets tilstand. Det gis omtale av arkivkataloger og oversikt over institusjoner som kan lette arbeidet med å finne fram i materialet. Graderingssituasjonen omtales også. Dessuten gis en oversikt over sentrale deler av den litteraturen som omhandler den norske militære luftfartshistorien.

Innledningsvis gis det en kort historiografisk framstilling over Luftforsvaret under den kalde krigen. Dernest presenteres en oversikt over hva som finnes av trykte kilder og hvor de finnes, inklusive en bibliografi over de viktigste arbeidene av betydning for luftmilitær historie i etterkrigstiden.

Arkivkapitlet starter med en presentasjon av de store norske arkivene med materiale fra sentrale myndigheter og institusjoner. Deretter behandles mindre norske arkiver som inneholder materiale begrenset geografisk eller i sak. Utenlandske institusjoner med arkivalia relevant for norsk luftmilitær historie blir også omtalt. Prosjektet Luftforsvarets historie presenteres. Til slutt omtales nyttige biblioteker.

Forarbeidet til denne oversikten over kildesituasjonen til norsk militær luftfartshistorie ble gjort på et seminar om emnet på Luftkrigsskolen i Trondheim 21.–22. september 2000. På seminaret deltok forskere med ulik militær- og historiefaglig bakgrunn.

Forhåpentligvis vil denne oversikten over tilgjengelig arkivalia gjøre arbeidet med luftmilitær historie lettere, og bidra til vekst for forskningen innen et spennende felt i nyere norsk historie.

Forfatterne

## Forskningstradisjon og perspektiver

Det norske Forsvaret generelt, og Luftforsvaret spesielt, kan knapt sies å ha utgjort et sentralt historisk forskningsfelt for de tradisjonelle akademiske forskningsmiljøene i Norge. Historien til det norske Forsvaret under den kalde krigens epoke er intet unntak i så måte. Dette synes noe underlig ettersom forsvarsmakten i denne perioden spilte en sentral og til tider kontroversiell rolle i norsk politikk. Fraværet av slik forskning kan ha sammenheng med at det i første rekke var de sidene ved Forsvarets innretninger og disposisjoner som direkte kunne avleses mot åpenbare sider ved norsk sikkerhets- og alliansepolitikk som ble diskutert, og dermed kun hadde interesse i en slik kontekst.

Dessuten finner vi ingen sterk militærhistorisk tradisjon i Norge slik tilfellet for eksempel er i andre land, deriblant Sverige, noe som åpenbart er knyttet til særegenheter i vår nasjonale historiebevissthet.

En annen, og mer teknisk forklaring, er problemene knyttet til kildetilfanget. I sin natur er store deler av det kildematerialet som har vært nødvendig for en systematisk rekonstruksjon av Forsvarets historie vært vanskelig tilgjengelig fordi det har vært gradert, men også fordi Forsvaret har hatt en bemerkelsesverdige evne til å makulere sine historiske kilder. I 1990 avla et utvalg oppnevnt av Forsvarsdepartementet en rapport om arkivsituasjonen. Utvalget påpekte at hjemlede kassasjoner av arkiv i Forsvaret hadde vært så omfattende at: "De forskningsmessige konsekvensene av kassasjonene må karakteriseres som alvorlige."<sup>1</sup>

Blant annet av de årsaker som her er nevnt har den tradisjonelle forskningen innenfor området vært dominert av de rent sikkerhets- og utenrikspolitiske aspekter.<sup>2</sup> Forsvarets rolle har vært viet interesse i den grad den har bidratt til å belyse og forklare elementer av sikkerhetspolitikken. I første rekke har Forsvaret blitt sett i sammenheng med dets funksjonelle bidrag til henholdsvis avskrekking og

beroligelsespolitikken overfor Sovjetunionen og integrasjon og avskjermingspolitikken overfor USA og NATO.

Innenfor denne tradisjonen finner vi det som har blitt betegnet som "Seipskolen",<sup>3</sup> der innfallsvinkelen til studiet har vært kampen mellom de ulike aktørene innenfor den nasjonale politiske elite og byråkratiet. "Ettpartistaten" og "Toppfolkenes partnerskap" har vært henholdsvis Jens Arup Seip og Edvard Bulls karakteristika på det politiske regimet de første tiårene etter krigen.<sup>4</sup> Selv om Bulls regimebeskrivelse er en kritikk av Seips, vil de ha det til felles at Norges forsvars- og sikkerhetspolitikk er forklart gjennom å sette hovedfokus på den innenrikspolitiske prosess, ikke sjelden med utgangspunkt i en antakelse om en konspiratorisk og manipulerende beslutningsprosess, med en sterkest mulig grad av integrasjon i NATO som formål. Men Forsvaret og Forsvarets menn som selvstendige aktører har blitt viet liten, om noen plass i disse prosessene. Innenfor denne retningen må Forsvaret imidlertid antas implisitt å ha blitt betraktet som en del av det lojale og til tider manipulerende elitesjiktet som dominerte politikken i den første del av etterkrigstiden.<sup>5</sup>

Den såkalte "Skodvinskolen" representerer en annen innfallsvinkel. Premissene for valg av politikk søkes i større grad forklart som et resultat av ytre omstendigheter. Norsk politikk betraktes i hovedsak som reaktiv, der målet er å finne den sikkerhetsmessige løsningen som er best innenfor de alternativene som tilbys. I et slikt perspektiv vil utviklingen av det norske Forsvaret bli forklart ut fra en nasjonal forsvarspolitisk tilpasning til utviklingen av den kalde krigen og NATO-alliansens utvikling av strategier for å møte den sovjetiske trusselen.

En tredje innfallsvinkel, med inspirasjon fra Rokkan og den politiske sosiologien, har søkt å utvide perspektivet ved å trekke flere aktører inn i studiet av beslutningsprosessene. Interaksjonen mellom nærings- og arbeidslivsorganisasjoner, media og de politiske og by-

råkratiske institusjonene blir et viktig studieområde der handels- og økonomiske interesser gis større betydning for de valg som treffes innenfor de internasjonale rammebetingelsene. Det er denne retningen Tamnes har benevnt som "Hernesskolen". Innenfor et slikt perspektiv er det også større rom for å tillegge Forsvaret selv, representert ved forsvarsledelsen og de enkelte forsvarsgrenene, større betydning i de politisk beslutningsprosessene som formet Forsvaret og forsvarspolitikken i perioden. Tamnes nevner selv prosessen omkring omleggingen av forsvarskonseptet på begynnelsen av 1970-tallet, inklusive anskaffelsen av F-16, som et prosjekt der fagekspertisen i FFI, Luftforsvaret med sin nære tilknytning til US Air Force og forsvarsindustriens interesser fikk avgjørende innflytelse på utformingen av det norske forsvarskonseptet. Disse prosessene var videre grenseoverskridende, og visket på mange vis ut skillet mellom uten- og innenrikspolitik. <sup>6</sup> Tamnes anvender selv dette perspektivet i stor grad i i sitt bind *Oljealder i Norsk utenrikspolitikk*s historie. <sup>7</sup>

La oss likevel konkludere med at Skodvinskolen har dominert studiet av norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik i etterkrigstiden. Dominansen har kan hende vært så sterk at det ikke gir mening å snakke om ulike "skoler", og en kan vanskelig få øye på en metode- og teoristrid innen fagområdet. <sup>8</sup>

I langt mindre, om i noen grad, har perioden blitt studert ut fra et perspektiv der forsvarsmaktens historie settes inn i en bred nasjonal og internasjonal sosial, politisk og økonomisk sammenheng. <sup>9</sup> I et slikt perspektiv vil målet være å få forståelse for de krefter som påvirker militærvesenets doktriner, organisasjon og aktiviteter gjennom en gjensidig interaksjon mellom militærvesenet og det sivile samfunn. Rolf Hobson og Tom Kristiansen skiller således mellom det de kategoriserer som henholdsvis *forsvarshistorie*, *krigshistorie* og *militærhistorie*. <sup>10</sup> I Hobson og Kristiansens begrepsbruk er forsvarshistorie

konsentrert om utviklingen av og endringer i eksempelvis våpenteknologi, taktikk og krigsplanlegging i fredstid, mens krigshistoriens anliggende er rekonstruksjon og analyser av krigshandlinger. Militærhistorie beskjeftiger seg derimot med de områdene av krigs- og forsvarshistorien som ikke kan forstås uten å sette den inn i en bred nasjonal og internasjonal sosial, politisk, økonomisk og mentalitets-historisk sammenheng. <sup>11</sup> En slik tilnærming står ikke i nødvendigvis i motsetning til de tre før nevnte retninger, og kan i prinsippet meget vel inkludere en av dem. En slik militærhistorisk tilnærming må likevel antas å ligge nærmere det vi har benevnt som Hernesskolen.

Det finnes så langt ingen faghistorisk presentasjon av Luftforsvarets utvikling i perioden fra 1945 og frem til den kalde krigens avslutning. Mens den sikkerhetspolitiske forskningen som omhandler Luftforsvaret har hatt hovedfokus på de *politiske* organenes adferd, motiv og beslutninger, har det som er skrevet omkring Luftforsvarets historie vært preget av en tradisjonell tilnærming der forsvarsgrenens utvikling har blitt behandlet i stor grad som en autonom prosess der organisasjonens indre liv har stått i fokus og dannet premissene for beskrivelsen av utviklingsprosessene.

Det finnes derfor et antall deskriptive fremstillinger av forskjellige avdelingers/skvadroners og stasjoners historie. Disse fremstillingene er svært rike på informasjon – de inneholder et vell av fakta. De har imidlertid ingen ambisjoner om å sette Luftforsvaret inn i en bredere sosial og politisk sammenheng. <sup>12</sup> Innenfor sin sjanger er også kvaliteten på disse arbeidene varierende. <sup>13</sup> Årsakene til at vi finner forsvarsavdelingene beskrevet med en slik autonom tilnærming, er dels fordi de med få unntak ikke er skrevet av faghistorikere, og dels fordi det har vært en generell tendens til å beskrive krigsmakten som en unik institusjon, grunnleggende forskjellig fra andre institusjoner i samfunnet fordi krig skiller seg så grunnleggende fra fred. <sup>14</sup> Derfor kan svært få av disse arbeidene karakterise-

res som vitenskapelige, og vanskelig plasseres innenfor de tre skoleretningene vi har beskrevet ovenfor, heller ikke innenfor det vi har kalt *militærhistorie*.

Luftforsvaret har også fått plass i historiske monografier om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk. De mest nærliggende eksemplene er Eriksen/Pharos og Tamnes bidrag i verket om Norsk utenrikspolitikks historie.<sup>15</sup> I disse fremstillingene har Luftforsvaret stort sett blitt oppfattet i lys av de skiftende strategiske og geopolitiske forhold. Forklaringen er med andre ord preget av overveiende endimensjonale årsaks- og virkningsforhold. Denne tilnærmingen gir derfor ingen plass for verken årsaks-, funksjons- eller motivforklaringer som peker i andre retninger enn de rent sikkerhetspolitiske og storstrategiske. Som en kuriositet kan nevnes at Tamnes i *Oljealder* ikke nevner en eneste av Luftforsvarets generalinspektører i den perioden han behandler.

Også i Olav Riste og Arnfinn Molands arbeide om norsk etterretningstjeneste og Olav Njølstad og Olav Wickens historie om Forsvarets forskningsinstitutt har Luftforsvaret fått sin plass, men naturligvis i det perspektivet som er disse arbeidenes hovedanliggende.<sup>16</sup> Likevel finner vi i disse monografiene det vesentlige av en *vitenskapelig* behandling av Luftforsvaret under den kalde krigen.

De historiske sammenhengene som forklarer utviklingen av Forsvaret og Luftforsvaret er imidlertid mer komplekse, og også knyttet til en rekke *andre* politiske og samfunnsmessige prosesser. Industrielle og distriktpolitiske hensyn samt institusjonell rivalisering mellom forsvarsgrenene er determinanter som må tillegges vekt. I tillegg vil de politiske prosessene og politiske kulturer som beslutninger blir fattet innenfor i seg selv ha betydning for de vedtak som fattes. Den kalde krigen utgjorde en ramme som Luftforsvaret kunne utvikle seg innenfor. Men flere av de sentrale beslutninger som formet Luftforsvaret, kan bare forstås i lys av de politiske forbindelsene

som Luftforsvaret bygget opp under den andre verdenskrigen og som senere ble utviklet. Den kalde krigen er ikke tilstrekkelig som årsaksforklaring, selv om den utgjør den rammen beslutningene ble fattet innenfor. I dagens sjargong er den kalde krigen det paradigmet som handlingen fant sted innenfor, men handlingen kan ikke forstås tilstrekkelig bare ved å peke på dette paradigmet.

Den kalde krigen i seg selv var en ramme moderniseringen av det norske samfunnet – både sosialt og militært – kunne foregå innenfor.<sup>17</sup> I ly av den kalde krigen vokste strukturene og politikken utviklet seg. Luftforsvaret viste seg i stand til å fylle en rekke roller, og for regjingspartiet ble Luftforsvaret et militært verktøy med betydelig politisk potensial.<sup>18</sup> Luftforsvaret er dermed en egnet "case" for studier som sikter mot forklaringer som innbefatter moderniseringen av Norge, regional utvikling, kultur- og teknologit utvikling og økonomisk utvikling i Norge under den kalde krigens epoke.

Politiske, teknologiske og økonomiske hensyn, så vel som hensyn av mer generell innenrikspolitisk og utenrikspolitisk art, spilte sammen og påvirket Luftforsvaret på forskjellige måter til forskjellige tider. En fullstendig belysning av disse temaene vil utgjøre Luftforsvarets historie. En slik historie vil derfor også gi bidrag til forståelsen av utviklingen av viktige elementer ved det sivile samfunnet, ikke minst i nordområdene. Luftforsvarets rolle i utviklingen av infrastruktur og sivil luftfart i Norge er heller ikke beskrevet, til tross for den åpenbare sammenheng og gjensidige betydning. Luftforsvaret som forskningsfelt er derfor i stor grad jomfruelig mark, med mange potensielle tilnæringsmåter. Samtidig som det større samfunnsmessige perspektivet stort sett er fraværende i fremstillinger av Forsvaret, savnes også Forsvarets rolle i historiske arbeid om utviklingen av norsk økonomi og regionalpolitikk i etterkrigstida.<sup>19</sup>

1990 årene ga imidlertid en ny giv for forskningen omkring vår utenriks- sikkerhets- og

forsvarspolitik. Ved siden av en trend i forskningen som i større grad kom til å fokusere på utenrikspolitikk og internasjonal historie, var det et politisk ønske å få faghistorisk belyst kontroversielle sider ved norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk under den kalde krigen.<sup>20</sup> På regjeringsinitiativ ble arkivmaterialet stilt til disposisjon for framstillinger om norsk etterretning, overvåkning, militær forskning og atompolitikk, samt bredere framstillinger om norsk utenrikspolitikk og norsk forsvarshistorie. Det nylig publiserte arbeidet om norsk atompolitikks historie, *Fryktens likevekt*, og det pågående arbeidet med Forsvarets historie representerer på mange vis et gjennombrudd i norsk forsvarshistorie. Likeledes arbeides det med et nytt bind i historien om Luftforsvaret som omhandler kaldkrigs-epoken.<sup>21</sup>

Ved Luftkrigsskolen i Trondheim er en rekke hovedoppgaver skrevet om emnet. Selv om sistnevnte arbeider ikke kan betegnes som tunge forskningsprodukt, har de på mange vis representert, og representerer fremdeles, de eneste arbeidene innenfor sitt område.<sup>22</sup> Etter hvert har også forsvarshistorie fått en mer sentral plass i historiestudiene ved våre universiteter.

Ved siden av de omtalte avsluttede og pågående arbeids egenverdi, har de avstedkommet en kildeoversikt og kildetilgang som andre forskere også vil kunne dra nytte av. Og til tross for at faglig solide oversiktsverk om Forsvaret snart vil foreligge, vil de på ingen måte representere de endelige sluttprodukt om emnet. Det er snarere grunn til å håpe at de vil egge og initiere til ytterligere forskning. Dette heftet er derfor ment som en hjelp og inspirasjon til de som ser mulighetene og har ideene.

## Trykte kilder

### Bibliografi

Denne oversikten over publisert norsk militær luftfartshistorie er utarbeidet av Øistein Espenes. Listen er ikke komplett. Her er stort sett arbeider der Luftforsvaret og luftmakt er hovedansvarlig, eller av vesentlig betydning. Sikkerhetspolitisk litteratur som berører Luftforsvaret er bare i mindre grad tatt med. Samtidsartikler om Luftforsvaret er ikke tatt med.

Oversikten inneholder likevel alle sentrale verker, og gir et godt bilde av hva som er skrevet om norsk militær luftfartshistorie, men bibliografien konsentrerer seg om etterkrigstidens litteratur. For en oversikt over litteratur før andre verdenskrig, henvises det til major Ole Jørgen Maaø, "Litteraturen om norsk luftfart før 2. verdenskrig. En oversikt og bibliografi", *Luftkrigsskolens skriftserie*, Volum 6, oktober 2001, Luftkrigsskolen.

Andreassen, T.: *Forsvarets virkninger på norsk økonomi*. Samfunnsøkonomiske studier 22/1972.

Arheim, T. et al.: *Fra Spifire til F-16. Luftforsvaret 50 år 1944–1994*. Oslo 1994.

Asbjørnsen, Ø.: *Det norske luftvernartilleris historie: del II: de første årene etter freden i 1945*. Stavern 1985.

Berdal, M.: *Forging a maritime alliance. Norway and the evolution of American Maritime Strategy*. Forsvarsstudier 4/1993. IFS.

Berdal, M.: *The United States, Norway and the Cold War, 1954–60*. Basingstoke: Macmillan 1997.

Bjerga, K.I.: *Det norske "Pentagon". Forsvarets øverste ledelse 1961–1970*. Forsvarsstudier 6/1999. IFS.

Bjerkås, R.: *Anskaffelsen av Luftvern-raketter*. Hovedoppgave 1990. Luftkrigsskolen.

Christensen, O.K.: *Med Luftforsvaret i fredens tjeneste: NORAIR, 1993–1996, Bosnia-Hercegovina*. Oslo 1997.

Christiansen P.: *Innføringen av NIKE i Luftforsvaret*. Hovedoppgave 1994. Luftkrigsskolen.

Duvsete, S.: *Fra luftforsvar til strategisk angrep. Norsk luftmilitær doktrine 1945–1955*. Forsvarsstudier 2/1998. IFS.

Duvsete, S.: "NATO og oppbyggingen av det første etterkrigsforsvaret", *Norsk militært tidsskrift* 4/1999

Erlandsen, C.: *Århundrets våpensalg*. Oslo 1983.

Eriksen, K.E. og H. Pharo: *Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. LOS-senter Notat 13/1992.

Eriksen, K. E. og H. Pharo: *Norsk Utenrikspolitikk Historie, bd. 5: Kald krig og internasjonalisering, 1949–1965*. Oslo 1997.

Espenes/Naastad: "The Royal Norwegian Air Force: A multipurpose Tool during the Cold War." *Airpower History* Vol 47 1/2000.

Espenes/Naastad.: *Luftforsvaret – et flerbruksverktøy for den kalde krigen ?* Luftkrigsskolens skriftserie 1/1999. LKSK.

Fatland, I.: *F 104 G: Luftforsvarets atom-bombefly?* Hovedoppgave 1999. Luftkrigsskolen.

Fossland, A.: *Legenden Ole Reistad: hans liv og virke på Bardufoss 1945–1949*. Bardufoss 1998.

Fuglerud, T. : *Ørland hovedflystasjons historie*. Brekstad 1994.

Generalinspektøren for Luftforsvaret: *Luftforsvarets første sjef: Generalmajor Hjalmar Riiser-Larsen*. Oslo 1994.

Gjennestad, A.: *Luftvernartilleriets tilbakeføring til Flyvåpenet: operative faktorer*. Hovedoppgave 2000. Luftkrigsskolen.



Guldvog E.: *Luftvernartilleriets organisatoriske tilknytning 1945–1957*. Hovedoppgave 2000. Luftkrigsskolen.

Hafsten, B.: "North American Harvard i Luftforsvaret 1941–1956." i *Norsk flyhistorisk tidsskrift* 2/1998.

Hafsten, B.: "Norsk militært luftpersonell og annet personell omkommet i flytjeneste 1912–1999", *Norsk Flyhistorisk Tidsskrift*, Årgang nr. 2, (1999): 70s.

Hansen, H.: *NORAIR i Bosnia-Hercegovina 1993-96*. Hovedoppgave 1997. Luftkrigsskolen.

Helle, O.: *Fra Albatross til Orion: maritime luftoperasjoner 1961–70*. Hovedoppgave 1998. Luftkrigsskolen.

Henriksen, M.: *Debatten om Tysklandsbrigaden: en debatt om det norske forsvarrets struktur og funksjon*. Hovedoppgave 1999. Luftkrigsskolen.

*Hjalmar Riiser-Larsen 1890–1965*. Norsk Aero Klubbs Minneskrift. Oslo u.å.

Hoff, S.: "Luftforsvaret fra "Start" til F-16 og elektronisk krigføring." *Norsk Militært Tidsskrift*. 1/2/1981.

Hovd, R.: *Værnes – fra høvdingesete til storflyplass*. Stjørdal 2000.

Jacobsen, T.: *Kald krig i nord*. Oslo 1990. (omhandler Bardufoss flystasjon).

Jansen, J.P.: *Historien om Luftforsvarets Offisersforening: fellesskap er vårt bærende fundament*. Oslo 1995.

Josefsen, A.: *Norsk FN-engasjement i Kongo*. Hovedoppgave 1996. Luftkrigsskolen.

Klevberg, H.: *Luftmakt i Finmark: Banak flystasjon i Den kalde krigen, 1955–1970*. Forsvarsstudier 4/1996. IFS.

Klevberg, H.: *Luftmakt i Norge under den kalde krigen*. I Bjerkås, R. (red.): *Luftmakt 1996*. Forsvarsstudier 5/1996.

Kleve, Karl L.: *50 years with the Cold War – report from the conference in Bodø, June 3–4, 1999*. Norsk Luftfartsmuseums skriftserie Nr 3. Norsk Luftfartsmuseum, Bodø 1999.

Korstad, D.: *Endringer i norsk luftmilitær doktrine på 1960- og 70-tallet*. Hovedoppgave 1998. Luftkrigsskolen.

Kraft, K.: *Borgerkrigen i Luftforsvaret integreringen av Luftvernartilleriet og Flyvåpnet i 1957 sett i OU perspektiv*, Hovedoppgave 2000. Luftkrigsskolen.

Lie, L.: *Anskaffelse av RBS-70 til Luftforsvaret: en studie av et anskaffelsesprosjekt*. Hovedoppgave 1994. Luftkrigsskolen.

Lillevik, F.: *Forsvarets luftflaade 1912–1982*. Oslo 1984.

Lindeland T.: *Forsvarets øverste ledelse 1945–1961*. Forsvarsstudier. 2/1999. IFS.

Luftfartsverket Trøndelag: *Værnes flyplass 80 år: 26 mars 1914–26.mars 1994*. Stjørdal 1994.

Luftforsvaret (Bardufoss flystasjon): *Bardufoss flystasjon: 50 år: 1938–1998*. Bardufoss 1998.

Luftforsvaret: *331 skvadron – 40 år: 21.7 1941–21.7.1981*. Bodø 1981.

Luftforsvaret: *Rygge hovedflystasjon 1945–1995*, Rygge hovedflystasjon, 1996.

Luftforsvaret: *Trygg havet: 330-skvadronen 50 år. F-84-G, Albatross og Sea King i 330-skvadronens tjeneste*. Sola 1991.

Luftforsvaret (331 skvadron): *331 skvadron 50 år: 21.7. 1941–21.7 1991*. Bodø 1991.

Luftforsvaret (331 skvadron): *Royal Air Force. Squadron 331 25 år: 1941–1966*. 1966.

Luftforsvaret (334 skvadron): *Det kgl. Norske flyvåpen. 334 skv. 25 år: 1945–1970*. 1970.

Luftforsvaret (334. skvadron): *334. skvadron. Luftforsvaret 35 år: 1945–1980*. Bodø 1980.

Luftforsvaret (Gardermoen flystasjon) Red: Pedersen P. et al.: *Gardermoen flystasjon*. Gardermoen 1996.

Luftforsvarsstaben: *Luftforsvarets tekniske skolesenter 1946–1986*, Kjevik 1986.

“Luftkrikksskolen 25 år”, *Norsk Luftmilitært Tidsskrift*, Årgang nr.5, 1974.

Lund, J.: “Luftforsvaret jubilerer: friskhet og dristighet på norske vinger gjennom 40 år.” *Norges Forsvar* 9/1984.

Lundestad, S. (red.): *U-2 Flights and the Cold War in the High North*. HBO-rapport 1/1996.

Lyngaas, P.: *Norges anskaffelse av F-5A. Hva påvirket valget?* Hovedoppgave 1991. Luftkrikksskolen.

Mathisen, P.B.: *Luftforsvarets kommando og kontrollsystem: opprinnelse og utbygging*. Hovedoppgave 1994. Luftkrikksskolen.

Moen, K. E.: *Selvpålagte restriksjoner i nord 1945–1965*. Forsvarsstudier 5/1998.

Molvig, F.: *Norsk forsvarspolitik i 1970- og 80-årene*. IFS Info 4/1994.

Myrvold, T.: *Forsvarssjefens grunnsyn og innføring av manøverkrig som operativt konsept for norske militære styrker i fred, krise og krig*. Hovedoppgave 1999. Luftkrikksskolen.

Mørkland, E. (red): *Rygge hovedflystasjon 1945–1995*. Rygge 1996.

Njølstad, O.: *In Search of Superiority: US Nuclear Policy in the Cold War*. Forsvarsstudier 1/1994.

Njølstad, O. og O. Wicken: *Kunnskap som våpen. Forsvarets Forskningsinstitutt 1946–1975*. Oslo 1997.

*Ole Reistad: skildret av venner*. Oslo 1959.

Olsen, P.I.: “Luftforsvarets tekniske skolesenter – 50 år.” *Luftled* 1/1996.

Omholt-Jensen, E.: *Ole Reistad – the spirit of Little Norway*. Oslo 1986.

Pran, A.R.: “Samarbeidet mellom Hæren og Flyvåpenet.” *Norsk Militært Tidsskrift*. 1951.

Ramberg, L. M.: *Luftforsvaret en læringsorganisasjon? Logistiske utfordringer ved NORAIRs deployering til Bosnia 1993*, IFS Info 1/1998. IFS.

Riste, O. (red.): *Western Security. The Formative Years. European and Atlantic Defence, 1945–1953*. Oslo 1985.

Riste, O. og A. Moland: “Strengt hemmelig”. *Norsk etterretningsteneste 1945–1970*. Oslo 1997.

Skarsvåg, K.: *F-86F – Norges bidrag til amerikansk atomstrategi?* Hovedoppgave 1997. Luftkrikksskolen.

Skogrand, K., O. Njølstad og R. Tamnes: *Brennpunkt. Kald krig, nordområdene og storstrategi*. IFS Info 5/1998. IFS.

Skogrand, K. og R. Tamnes, *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden, 1945–1970*. Oslo 2001.

Smedsvig, E.: *Luftforsvaret inn i det 21. århundre*. Atlanterhavskomiteens skriftserie 191/1996.

Svenson, K.: *Luftforsvarets Penguin MK 3: fra ide til realitet*. Hovedoppgave 1997. Luftkrikksskolen.

Tamnes, R.: *The United States and the Cold War in the High North*. Oslo 1991.

Tamnes, R.: *Norges hemmelige tjenester under den kalde krigen. Et sammenlignende perspektiv*. IFS Info 2/1992.

Tamnes, R.: *Svalbard og den politiske avmakt. Striden om flyplass, olje og telemetristasjon, 1955–1970*. Forsvarsstudier 1/1992. IFS.

Tamnes, R.: *Norsk Utenrikspolitikks Historie, bd. 6, Oljealder, 1965–1995*. Oslo 1997.

Thorheim, E.: *NIKE-bataljonen: de første 25 årene*. Oslo 1985.

Thuve, S. (red): *Med forente krefter i 50 år: 335 skavdronen: 1946–1996*. Gardermoen 1997.

Utgård, P. I.: *Bodø hovedflystasjon 1945–1995*. Bodø 1995.

Wegger, F.: *Luftkommandørens planlegging av luftoperasjoner. Strong Resolve 1995*. Hovedoppgave 1996. Luftkrigsskolen.

Wicken O.: *Den norske garnisonsby*. Forsvarstudier 1/1991 IFS.

Wicken, O.: *Kald krig i norsk forskning*. IFS Info 6/1992. IFS.

Wiker, P.V.: *Amerikansk våpenhjelp til Norge 1949–1953*. IFS Info 1/1997. IFS.

Aamoth, O.: "F-16: en omdiskutert våpenhandel. Del 1." *Offisersbladet* 2/1984.

Aamoth, O.: "F-16: en omdiskutert våpenhandel. Del 2." *Offisersbladet* 3/1984.

### Direktiver og håndbøker

Luftforsvaret har gitt ut flere direktiver, veiledninger og håndbøker. Disse finnes ved flere biblioteker, bl.a. Luftkrigsskolens bibliotek. Her følger en oversikt over de mest sentrale:

- Håndbok for Luftforsvaret: 95. Operasjoner: 1: Luftoperasjoner. Prinsipielle retningslinjer for bruk av luftstridsmidler 1964.
- Håndbok for Luftforsvaret: 95. Operasjoner: 1: Luftoperasjoner. Prinsipielle retningslinjer for bruk av luftstridsmidler 1969.
- Grunnleggende luftmilitære doktriner (draft 2) 1994.

- Håndbok for Luftforsvaret : Operasjoner 1995.
- Håndbok i lederskap for Luftforsvaret. 1995.
- Norsk luftmilitære doktrine: utkast 1998.

### Stortingsforhandlinger

Det finnes en rekke stortingsmeldinger og proposisjoner med en interessant materiale om Luftforsvaret. Delvis er det relevant stoff å finne i langtidsmeldingene. Enkelte spesifikke meldinger og proposisjoner finnes også. Forsvarskommisjonenens innstillinger inneholder også mye interessant stoff. Alle trykte stortingsdokumenter f.o.m. 1945 finnes på større folkebiblioteker. Følgende oversikt er utarbeidet ved Avdelingen for Luftmaktstudier, Luftkrigsskolen av Lars Fredrik Øksendal og inneholder stortingsdokumenter som omhandler Luftforsvaret etter 1945. Etter 1990 er imidlertid ikke spørsmål i Stortinget tatt med.\*

C. Wright (H): "Spørsmål angående forsvarets oppbygging og administrasjon," (Oslo: Stortinget, 1945), 15 s.

St. meld. nr. 32, "Plan for en første reisning av Norges forsvar (Treårsplanen)," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1945-46), 64 s.

Tillegg 29 St. prp. nr. 1, "Om oppnevning av en forsvarskommisjon," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1945-46).

St. prp. nr. 1, "Ekstraordinære anskaffelser og forsyninger til gjenoppbygging av forsvar," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1945-46), 47 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1945-46).

St. prp. nr. 2, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1946), 105 s.

St. meld. nr. 25, "Om ordningen av den øverste militære forvaltning," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1947), 4 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1947), 133 s.

St. prp. nr. 118, "Om disponeringen av den ekstraordinære bevilgning til anskaffelser og forsyninger til forsvaret (engangsbevilgningen)," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1947), 10 s.

St. prp. nr. 139, "Ekstraordinære beredskaps tiltak i perioden 1. januar 1949-30. juni 1950," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1948), 18 s.

Forsvarsministeren, "Redegjørelse om forsvarets stilling," (Oslo: Stortinget, 1948), 9 s.

St. meld. nr. 26, "Om disponeringen av den ekstraordinære beredskapsbevilgning av 16. mars 1948," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1948), 8 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1948), 164 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1949), 172 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1950), 148 s.

St. prp. nr. 23, "Om 1. Samtykke til å ratifisere avtale med Amerikas forente stater om gjensidig hjelp på forsvarets område (Våpenhjelpavtalen), 2. Fullmakt til å motta materiell under denne avtale, 3. Dekning av utgifter i forbindelse med våpenhjelpen," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1950), 14 s.

St. prp. nr. 122, "Ekstraordinære beredskaps tiltak for å øke tempoet i utbyggingen av Norges forsvarsberedskap," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1950), 18 s.

Forsvarsministeren, "Orientering om beredskapsprogrammet," (Oslo: 1951), 8 s.

Forsvarsministeren, "Redegjørelse om beredskapsprogrammet," (Oslo: 1951), 10 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1951), 144 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1951), 2 s.

St. prp. nr. 20, "Om Stortingets samtykke til at Norge deltar i opprettelsen av et felles kommandosystem og felles forsvarsstyrker for Atlanterhavspaktens land," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1951), 9 s.

St. prp. nr. 57, "Beredskapsprogram for årene 1951 og 1952," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1951), 24 s.

St. prp. nr. 174, "Om fullmakt for Forsvarsdepartementet til å iverksette visse tiltak ut over Beredskapsprogrammet for 1951 og 1952," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1951), 3 s.

St. prp. nr. 111, "Om program for den fortsatte utbygging av Forsvaret fram til 1. juli 1954," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1952), 48 s.

St. meld. nr. 9, "Om endringer i avtalene mellom Norge og Amerikas Forente Stater om økonomisk samarbeid og om gjensidig hjelp på forsvarets område av henholdsvis 3. juli 1948 og 27. januar 1950," (Oslo: Regjeringen/Utenriksdep. 1952), 5 s.

St. meld. nr. 42, "Om tiltak som er planlagt og satt i gang etter Stortingets vedtak av 15. desember 1951. (St. prp. nr. 174-1951 og Innst. S. nr. 343-1951)," *Beredskapsprogrammet for 1951 og 1952* (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1952), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1952)

Tillegg 26 St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning 1952–1953 til ekstraordinære beredskapstiltak. Det militære forsvar," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep, 1952), 5 s.

St. prp. nr. 131, "Om visse organisasjonsendringer m.v. i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1952), 9 s.

St. prp. nr. 167, "Om Stortingets samtykke til utbygging av Torp flyplass i Sandar og Stokke herreder," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1952), 4 s.

Hans Borgen (BP), "Om ulykkene i det norske flyvåpen," (Oslo: Stortinget, 1953), 4 s.

Alv Kjøs (H), "Om sikring av våre flyplasser," *Anser regjeringen våre flyplasser betryggende sikret mot overraskende angrep?* (Oslo: Stortinget, 1953), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep., 1953), 136 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak m.m. Det militære forsvar og fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep., 1953), 7 s.

St. prp. nr. 2, "Forsvarets organisasjon," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1953), 137 s. samt vedl.

St. prp. nr. 28, "Om ytterligere fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider i tre-årsperioden fram til 1. juli 1954.," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1953), 3 s.

St. prp. nr. 131, "Om fortsatte fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider samt kompletteringsarbeider på enkelte flyplasser," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1953), 5 s.

St. prp. nr. 100, "Om Forsvarsstabens organisasjon," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 9 s.

Haakon Kyllingmark (H), "Om lønsvilkårene m.v. for militære flyvere," *Vil departementet foreslå lønsvilkår og tjenestetillegg forbedret for våre militære flyvere for å hindre skadelig avgang og stiumulere høyverdig tilgang til våpnet?* (Oslo: Stortinget, 1954), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 164 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak m.m. Det militære forsvar og fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 18 s.

St. prp. nr. 36, "Om tjenestetiden i Hæren (med Kystartilleriet og Luftvernartilleriet)," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 19 s.

St. prp. nr. 86, "Personellorganisasjonen i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 41 s.

St. prp. nr. 87, "Artillerikorpsets organisasjon m.v.," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1954), 36 s.

H. Christie (H), "Om hva det vil bli gjort for å hindre utløsning av flyalarm ved «teknisk feil»," (Oslo: Stortinget, 1955), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1955), 111 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak m.m. Det militære forsvar og fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1955), 21 s.

St. prp. nr. 26, "Om avhendelse av utrangerte Vampire jagerfly," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1955), 2 s.

St. prp. nr. 74, "Om regulering av tillegget for flygertjeneste m.v." (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1955), 5 s.

Olaf Watnebryn (A), "Om tiltak for å bedre flysikkerheten," *Har departementet drøftet med Flyvåpnet flyulykkene i den senere tid, og kan departementet opplyse noe om eventuelle tiltak som vil bli satt i verk for å bedre flysikkerheten?* (Oslo: Stortinget, 1955), 2 s.

Asbjørn Solberg, "Om dyrket jord eller skog til militære skytefelt," *Interpellasjon: Forslag om en henstilling til Regjeringen om å ta under overveielse å unngå å legge beslag på «Rakkestadfeltet» som øvelsesområde for Flyvåpnet.* (Oslo: Stortinget, 1956), 10 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1956), 102 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak m.m. Det militære forsvar og fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1956), 16 s.

St. prp. nr. 63, "Skyte- og bombefelt for Flyvåpnet i Trøndelag," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1956), 2 s.

St. prp. nr. 127, "Om 7. del av det felles finansierte bygge- og anleggsprogram samt en del spesielle spørsmål vedrørende fellesfinansierte byggearbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1956), 9 s.

St. prp. nr. 23, "Om hovedretningslinjene for Forsvaret i årene fremover," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 30 s.

St. prp. nr. 44, "Avansement og tjeneste i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 20 s.

St. prp. nr. 75, "Kystartilleriets og Luftvernartilleriets organisasjonsmessige plassering," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 7 s.

St. meld. nr. 69, "Om utbygging av flyplass i Trøndelag for midler fra 7. del av NATO's fellesfinansierte militære bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 5 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet – Bevilgning til ekstraordinære beredskapstiltak m.m. Det militære forsvar og fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 20 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet", *Det ordinære driftsbudsjett for budsjettåret 1. juli 1957 – 30. juni 1958* (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 101 s.

St. prp. nr. 94, "Om 8. del av fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1957), 4 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet - (med tillegg om plassering av Flyvåpnets Forsyningskommando)," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1958), 122 s.

St. prp. nr. 88, "Om 9. del av det fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1958), 4 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1959), 106 s.

St. prp. nr. 12, "Om 10. del av det fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram, innspøringsprogram for anlegg som tidligere er godtatt for fellesfinansiering og om fellesfinansiering av administrasjonsutgifter," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1959), 4 s.

Helge Seip (V), "Om Luftvernartilleriets innplassing i Flyvåpnet," *Grunngitt spørsmål: Er for-*

*svarsministeren oppmerksom på at vedtaket om Luftvernartilleriets innpassing i Flyvåpnet (med den tolkning dette er gitt gjennom ordrer som siden er gått ut fra Forsvarsdepartementet), har ført til at man nå har lagt ned luftvernartilleriet i Oslo og Trondheim, uten at det på det nåværende tidspunkt kan sies at man har fått noen erstatning for dette?* (Oslo: Stortinget, 1959–60), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1959-60), 120 s.

St. prp. nr. 14, "Om Luftvernartilleriets innpassing i Flyvåpnet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1959-60), 11 s.

Sv. Stray (H), "Om Flyvåpnets luftvaktorganisasjon," *Grunngitt spørsmål: er det meningen at Flyvåpnets luftvaktorganisasjon skal avvikles?* (Oslo: Stortinget, 1959-60), 2 s.

St. meld. nr. 28, "Gjennomføringen av målsettingen i St.prp. nr. 23 for 1957. Om hovedretningslinjer for Forsvaret i årene fremover," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1960-61), 55 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1961," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1960-61), 54 s.

St. prp. nr. 4, "Om 11. del av det fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1960-61), 3 s.

St. prp. nr. 5, "Om norsk deltagelse i opprettelsen av et felles luftforsvarssystem for den europeiske delen av NATO-området," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1961-62, 3 s.

St. prp. nr. 8, "NATOs langtidsprogram 1961-64 for fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider og første del av dette program, infrastrukturprogrammets 12. del," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1961-62), 3 s.

St. prp. nr. 59, "Om 13. del av det fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1961-62), 2 s.

St. prp. nr. 93, "Om visse endringer i Luftforsvarets organisasjon," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1961-62), 8 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1962," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1961-1962), 116 s.

St. meld. nr. 84, "Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-1968," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1962-63), 12 s.

Erling Engan, "Grunngitt spørsmål: Mener forsvarsministeren, etter de mange flyulykker i det siste, at det er forsvarlig å benytte det nåværende flymateriell til øvelsesflyvning?," (Oslo: Stortinget, 1962-63).

St. meld. nr. 85, "Luftvernartilleriets innpassing i Luftforsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1962-63), 22 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1963," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1962-63), 105 s.

St. prp. nr. 95, "Om del 14 av det fellesfinansierte bygge- og anleggsprogram og om refusjon fra NATO for visse driftsutgifter," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1962-63), 2 s.

St. meld. nr. 15, "Om Forsvarssjefens forslag til forsvarsprogram for perioden 1964-1968," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1963-64), 27 s.

Luftforsvarets Offisersforening, "Forestilling om vår forsvarspolitik," (Oslo: Stortinget, 1963-64).

St. meld. nr. 77, "Luftforsvarets styrkemålsetting i perioden 1964-1968," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1963-64), 13 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1964," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1963-64), ca. 100 s.

St. prp. nr. 91, "Om anskaffelse av jagerbombe-fly til Luftforsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1963-64), 2 s.

Margith Munkebye, "Interpellasjon: Om ikke å bruke Lyngvær i Bodin som bombe- og skyttefelt for Luftforsvaret," (Oslo: Stortinget, 1964-65), 5 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1965," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1964-65), 100 s.

St. prp. nr. 17, "Om del 15 av det felles-finansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1964-65), 2 s.

St. prp. nr. 128, "Om del 16 av det felles-finansierte bygge- og anleggsprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1964-65), 2 s.

Forsvarsdepartementet, "Forsvarets budsjett for 1966," (Oslo: Forsvarsdep. 1965), 63 s.

St. meld. nr. 80, "Hovedretningslinjer for organiseringen av Forsvarets ledelse," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1965-66). Selve meldingen er på 32 sider, utredning på ca. 150 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1966," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1965-66), ca. 100 s.

Otto Lyng (H), "Forslag: om å overveie å øke pliktjenesten for flyvere fra 6 til 8 år," (Oslo: Stortinget, 1966-67), 1 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1967," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1966-67), 97 s.

St. prp. nr. 6, "Om del 17 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1966-67), 2 s.

"Forsvarets budsjett for 1968," (Oslo: Forsvarsdep. 1967), 74 s.

St. meld. nr. 37, "Om hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969-1973," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1967-68), 62 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1968," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1967-68), 92 s.

St. prp. nr. 116, "Om del 18 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram og om bygging av en ny mannskapskasserne på Madlamoen," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1967-68), 3 s.

"Forsvarets budsjett for 1969," (Oslo: Forsvarsdep. 1968), 73 s.

St. prp. nr. 125, "Organisering av Forsvarets overkommando," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1968-69) 18 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1969," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1968-69), 74 s.

"Forsvarets budsjett for 1970," (Oslo: Forsvarsdep. 1969), 74 s.

St. meld. nr. 54, "Hovedretningslinjer for utformingen av Forsvarets regionale og lokale organisasjon," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1969-70), 18 s.

St. prp. nr. 92, "Organisering av forsvarskommandoer i Nord-Norge og i Sør-Norge. Etablering av divisjonskommando i Nord-Norge," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1969-70), 15 s.

St. prp. nr. 115, "Om organisasjonsendringer m.v. i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1969-70), 23 s.



St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1970," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1969-70), 72 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1971," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1970-71), 75 s.

St. meld. nr. 70, "Om virksomheten i Forsvaret i tiden 1969-71," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1971-72), 46 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1972," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1971-72), 73 s.

St. prp. nr. 26, "Del 21 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1971-72), 2 s.

St. prp. nr. 6, "Om anskaffelse av kanadiske jagerfly (CF-104) og endring i jagerflyoppsettningene," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-3), 3 s.

St. meld. nr. 31, "Om virksomheten i Forsvaret 1969-72," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-73), 28 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1973," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-73), 88 s.

St. prp. nr. 91, "Ny utdanningsordning for befall til avansementskrets II i Luftforsvaret. Opprettelse av Luftforsvarets offisersskole," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-73), 4 s.

Innstilling S. nr. 352, "Innstilling fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite om «Crotale»-saken," (Oslo: Stortinget, 1972-73), ca. 35 s. med vedlegg.

St. prp. nr. 9, "Om del 22 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-73), 2 s.

St. prp. nr. 88, "Om del 23 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1972-73), 2 s.

St. meld. nr. 9, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974-1978," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1973-74), 94 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1974," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1973-74), 56 s.

St. prp. nr. 21, "Om del av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1973-74), 2 s.

NOU, "Forsvarets skyte- og øvingsfelter; Utredning 1," *Utvalget til vurdering av Forsvarets øvingsmuligheter m.v.* (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974), 46 s.

St. meld. nr. 63, "Erfaringer med den nye organisasjon for Forsvarets ledelse," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 6 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1975," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 48 s.

St. prp. nr. 137, "Om del 25 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 3 s.

St. prp. nr. 149, "Om flyanskaffelser til Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 8 s.

St. prp. nr. 150, "Om visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 28 s.

St. meld. nr. 52, "Om skyte- og øvingsfelt for Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 65 s.

St. prp. nr. 148, "Anskaffelse av lavforsvars-raketter til flyplassforsvaret (Roland II)," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1974-75), 5 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1976," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1975-76), 52s.

St. prp. nr. 123, "Om del 26 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1975-76), 3 s.

St. prp. nr. 132, "Om refusjon av investeringsavgift i forbindelse med norsk industriproduksjon under F-16 programmet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1975-76), 5 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1977," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1976-77), 62 s.

St. prp. nr. 103, "Om del 27 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1976-77), 2 s.

Arne Kielland (SV), "Spørsmål: Om forslaget på NATO-hold om et luftbårent varslingsssystem AWACS," (Oslo: Stortinget, 1976-77), 1 s.

Reidar T. Larsen (SV), "Spørsmål," *Spørsmål: Om kostnadsøkningene for jagerflyet F-16* (Oslo: Stortinget, 1976-77), 2 s.

St. prp. nr. 128, "Om inngåelse av kjøpeavtale mellom regjeringene i Amerikas Forente Stater og Norge om anskaffelse av jagerflyet F-16 til Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1976-1977), 12 s.

Arne Kielland (SV), "Spørsmål: Om kjøpesummen for 72 F-16 jagerbombefly fra USA," (Oslo: Stortinget, 1976-1977), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1978," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1977-78), 62 s.

St. prp. nr. 63, "Om del 28 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1977-78), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om departementet vil nyvurdere kjøpet av F-16 etter at den amerikanske «riksrevisjonen», GAO, har anbefalt den amerikanske forsvarsledelse en slik nyvurdering," (Oslo: Stortinget, 1977-78), 2 s.

NOU, "Forsvarskommissjonen av 1974: utredning," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1978), 298 s.

St. meld. nr. 94, "Forsvarskommissjonens utredning og hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1979-83," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1978-79), 144 sider samt Forsvarskommissjonens utredning, 298 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1979," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1978-79), 59 s.

St. prp. nr. 44, "Om del 29 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1978-79), 2 s.

Erland Asdahl, "Spørsmål: om å hindre en prekær mangel på flygere i flyvåpnet?," (Oslo: Stortinget, 1978-79), 2 s.

St. meld. nr. 39, "Om norsk deltagelse i NATOs luftbårne kontroll- og varslingsstyrke," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1978-79).

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: om misbruk av milliarder og F-16 flyene som ikke kunne lande i Nord-Norge p.g.a. vinterværet," (Oslo: Stortinget, 1978-79), 1 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1980," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1979-80), 55 s.

St. prp. nr. 6, "Om del 30 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1979-80), 2 s.

St. prp. nr. 119, "Om del 31 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1979-80), 2 s.

Hanna Kvanmo (SV), "Spørsmål: Om erfaringer med stoffet Hydrazin, som skal brukes i F-16, og hvordan det uskadeliggjøres?," (Oslo: Stortinget, 1979-80), 2 s.

Petter Thomassen (H), "Om å legge depotvedlikeholdet av 16 Orion-, Hercules- og Fan Jet Falcon fly til Andøya, som vil representere 40-60 arbeidsplasser.," (Oslo: Stortinget, 1979-80), 2 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1981," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1980-81), 47 s.

St. prp. nr. 61, "Om samtykke til undertegning av en rammeavtale mellom Norge og Amerikas Forente Stater vedrørende alliert militær forhåndslagring i og forsterkning av Norge," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1980-81), 7 s.

Svenn Stray (H), "Grunngitt spørsmål: Om tiltak for å beholde en stabil stamme erfarne flygere i Luftforsvaret," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 3 s.

Stein (SV) Ørnhøi, "Spørsmål: Om det amerikanske mellomdistanseflyet F-111 i en krisesituasjon vil bære atomvåpen under flyvninger over norsk territorium," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 1 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om hvilken rolle amerikanske mellomdistansefly F-111/FB-111 er tiltenkt i Norge i krigstid og fredstid.," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 1 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om hvordan Stortinget er informert om byggingen av et ammunisjonslager på Sola som amerikanerne kaller «collocated operating bases program» - og samsvaret med norsk basepolitikk.," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om en oversikt over den militære virksomhet i Norge som finansieres tosidig av Norge og USA og ikke gjennom NATO," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om ved hvilke flyplasser det vil bli lagret utstyr for amerikanske fly, og hvilke flytyper disse forhåndslagrene er ment å betjene," (Oslo: Stortinget 1980-81), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: om ulike opplysninger til Stortinget og til den amerikanske kongressen vedrørende antall norske flyplasser som er tenkt brukt som baser for USAs kampfly, ifølge COB-programmet," (Oslo: Stortinget, 1980-81), 2 s.

Sigbjørn Johnsen (AP), "Spørsmål: Om en modernisering av NATOs artilleri, som kan avfyre såvel konvensjonelle som kjernefysiske granater, vil berøre forhåndslagringen av alliert utstyr i Trøndelag?," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1982," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1981-82), 57 s.

St. prp. nr. 46, "Om del 32 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1981-82), 2 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om instrumenter, som kan gjøre de norske Orion-flyene i stand til å føre atomvåpen er lagret på Andøya.," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om hvilke nye forhåndslagringstiltak det arbeides med i Norge," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 2 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om når Stortinget har godkjent avtaler om lagring av utstyr for mottak av amerikanske fly i en nødsituasjon," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 2 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om det finnes planer for bygging av en militær storflyplass på Helgeland," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

St. prp. nr. 120, "Om del 33 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1981-82), 2 s.

St. prp. nr. 139, "Om visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1981-82), 9 s.

Bjørn E. Ytterhorn (Frp), "Spørsmål: Om manglende ammunisjon og raketter i det norske forsvaret for å oppfylle målsetning for 30 dagers krigføring," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

Olaf Øen (AP), "Spørsmål: Om kjøp av lavforsvarssystemet HAWK fra USA og Stortingets vedtak om anskaffelse av ROLAND II," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om planene om å bygge ut en norsk base for AWACS-flyet," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om overføring av 13 jagerfly til Tyrkia," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 1 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om hvorfor et amerikansk spionfly, Lockheed SR-71, har oppholdt seg på Andøya," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 2 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om når Stortinget vil bli forelagt amerikanske planer om klargjøring av flere norske flyplasser som baser for atombombefly (COB-programmet)," (Oslo: Stortinget, 1981-82), 2 s.

NOU, "Sivile og militære flyruter," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982), 118 s.

St. meld. nr. 74, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1984-88," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-83), 103 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1983," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-83), 52 s.

St. prp. nr. 82, "Om visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-83), 6 s.

St. prp. nr. 83, "Om Del 34 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-83), 2 s.

St. prp. nr. 86, "Om anskaffelse av rakettluftvern til flyplasser," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-83), 3 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om forhåndslagring i Trøndelag for langtrekkende amerikanske fly slike som F-111 og A-6," (Oslo: Stortinget, 1982-83), 2 s.

Arent M. Henriksen (SV), "Spørsmål: Om at amerikanske F-15 fly, med Bodø flystasjon som utgangspunkt, avskjærer sovjetiske fly, og om dette er et engangstilfelle," (Oslo: Stortinget, 1982-83), 2 s.

Hans Hammond Rossbach (V), "Spørsmål: om forsvarssjefens vurdering av at det er viktigere å modernisere hæren enn å kjøpe inn nye F-16 fly," (Oslo: Stortinget, 1982-83), 1 s.

Stein Ørnhøi (SV), "Spørsmål: Om på hvilke 8 flyplasser det skal forhåndslagres utstyr i henhold til COB-avtalen," (Oslo: Stortinget, 1982-83), 2 s.

St. prp. nr. 86, "Om anskaffelse av rakettluftvern til flyplasser," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1982-1983), 3 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1984," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1983-84), 68 s.

St. prp. nr. 16, "Om del 35 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1984-85), 3 s.

St. prp. nr. 90, "Om del 36 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1984-85), 3 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1985," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1984-1985), 63 s.

St. meld. nr. 37, "Konstitusjonelle sider ved avtaler om allierte flyforsterkninger i Norge," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1985-86), 8 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1986," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1985-86), 69 s.

St. prp. nr. 70, "Om del 37 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1985-86), 2 s.

St. prp. nr. 100, "Om visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1985-86), 9 s.

Carl Ivar Hagen (Frp), "Dok.nr.8:08: Forslag om tiltak for å styrke Luftforsvarets mulighet for å beholde flyvere i operativ tjeneste," (Oslo: Stortinget, 1985-86).

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1987," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1986-87), 78 s.

St. prp. nr. 68, "Om del 38 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1986-87), 2 s.

St. prp. nr. 94, "Om kontroll- og varslings-systemet i Finnmark og nedtrapping av Luftforsvarets stasjon i Kautokeino," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1986-87), 5 s.

Hanna Kvanmo (SV), "Spørsmål: Om militærfly som har skapt mange farlige situasjoner i luftrommet ved Bodø flyplass," (Oslo: Stortinget, 1986-87), 1 s.

St. meld. nr. 54, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1989-93," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1987-88), 181 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1988," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1987-88), 112 s.

St. prp. nr. 121, "Om del 39 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1987-88), 2 s.

St. meld. nr. 58, "Om luftforsvar av Sør-Norge," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1987-1988), 7 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1989," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1988-9), 132 s.

St. prp. nr. 76, "Om del 40 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1988-89), 2 s.

St. prp. nr. 81, "Tiltak for å øke flysikkerheten og begrense avgang avflygere fra Luftforsvaret - utvidelse av plikttjenesten," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1988-89), 3 s.

Theo Koritzinsky (SV), "Spørsmål: Om forsyning av brennstoff på Sola flyplass til USAs B-52 bombefly," (Oslo: Stortinget, 1988-89), 2 s.

St. prp. nr. 88, "Om del 41 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1989-90), 3 s.

St. prp. nr. 94, "Om visse organisasjonsendringer i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1989-90), 12 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1990," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1989-90), 143 s.

NOU, "Forsvarets arkiv," *Arkivutvalget for Forsvaret* (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1990), 153 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1991," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1990-91), 175 s.

St. prp. nr. 79, "Om del 42 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1990-91), 3 s.

St. meld. nr. 24, "Etablering av et luftforsvarsmuseum," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 14 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1992," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 155 s.

St. prp. nr. 43, "Visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 5 s.

St. prp. nr. 67, "Del 43 av NATOs fellesfinansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 3 s.

St. prp. nr. 90, "Utbygging og finansiering av hovedflyplass for Osloområdet på Gardermoen med tilhørende tilbringersystem og konskvenser for Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 69 s.

St. prp. nr. 99, "Om visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 11 s.

St. prp. nr. 48, "Gjennomføringen av Stortingets vedtak om utflytting av Luftkontrollinspektoratet til Kongsvinger," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 2 s.

St. prp. nr. 92, "Konvertering av rakettluftvern-system og tilbakelevering av leiet materiell," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1991-92), 5 s.

NOU, "Forsvarets bevarings- og museumsvirk-somhet," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992), 69 s.

NOU, "Forsvarskommisjonen av 1990," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992), 211 s.

NOU, "Forsvarets forskningsinstituttets oppgaver og omfang," (Oslo: Regjeringen/ Forsvarsdep. 1992), 64 s.

St. meld. nr. 16, "Hovedretningslinjer for Forsva-rets virksomhet og utvikling i tiden 1994-98," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992-93), 249 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1993," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992-93), 181 s.

St. prp. nr. 67, "Del 44 av NATOs felles-finansierte infrastrukturprogram," (Oslo: Regje-ringen/Forsvarsdep. 1992-93), 5 s.

St. prp. nr. 83, "Visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992-93), 12 s.

St. prp. nr. 38, "Framtidig luftvernstruktur i Luft-forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1992-1993), 6 s.

St. meld. nr. 46, "Bruk av norske styrker i utlan-det," (Oslo: Forsvarsdep. 1993-94), 39 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1994," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1993-94), 188 s.

St. prp. nr. 27, "Visse organisasjonsendringer mv i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1993-94), 37 s.

St. prp. nr. 39, "NATO sitt fellesfinansierte infrastrukturprogram og det nasjonalfinansierte byggje- og anleggsprogram i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1993-94), 7 s.

St. prp. nr. 51, "Visse organisasjonsendringer i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1993-94), 21 s.

St. prp. nr. 39, "NATO sitt fellesfinansierte infrastrukturprogram og det nasjonalfinansierte byggje- og anleggsprogram i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1993-94), 7 s.

Ot. prp. nr. 56, "Om lov om tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner," (Oslo: Regje-ringen/Forsvarsdep. 1994-95), 28 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1995," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1994-95), 202 s.

St. prp. nr. 48, "Forsvarets materiell-, bygg- og anlegg-investeringer," (Oslo: Regjeringen/For-svarsdep. 1994-95), 23 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1996," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1995-96), 209 s.

St. prp. nr. 54, "Forsvarets materiell-, bygg- og anleggsinvesteringer," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1995-96), 17 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1997," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1996-97), 196 s.

St. prp. nr. 56, "Visse organisasjonsendringer i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1996-97), 16 s.

St. prp. nr. 57, "Investeringar i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1996-97), 5 s.

St. meld. nr. 21, "Utsett innkjøp av middels-tunge transportfly," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1997-98), 2 s.

St. meld. nr. 22, "Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1997-98), 114 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 1998," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1997-98), 166 s.

St. prp. nr. 59, "Forsvarets materiell-, bygg- og anleggsinvesteringer," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1997-98), 9 s.

NOU, "Materiellforvaltningen i Forsvaret," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 204 s.

St. prp. nr. 33, "Om visse organisasjonsendringer m.m. i Forsvaret" (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 14 s.

St. prp. nr. 34, "Om omdisponering av forsvarsbudsjettet for finansiering av norsk deltaking i internasjonale fredsoperasjoner andre kvartal 1999," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 3 s.

St. prp. nr. 62, "Forsvarets bidrag i forbindelse med krisen i Kosovo," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 4 s.

St. prp. nr. 65, "Om Forsvarets investeringer," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 15 s.

St. prp. nr. 85, "Om samtykke til ratifikasjon av FN-konvensjon av 15. desember 1997 om kamp mot terroristbombing," (Oslo: Regjeringen/Utenriksdep. 1998-99), 21 s.

St. meld. nr. 23, "Forsvarets investeringsprofil," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1999-99), 6 s.

St. meld. nr. 38, "Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1998-99), 50 s.

Dokument nr. 3:7, "Riksrevisjonens revisjon av anskaffelsen av F-16 kampfly i perioden 1975-98 - Erfaringsrapport," (Oslo: Riksrevisjonen. 1998-99), 16 s.

St. prp. nr. 1, "Forsvarsbudsjettet for 2000," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1999-2000), 148 s.

St. prp. nr. 6, "Om endringer i løyvingar mv. i forsvarsbudsjettet for 1999," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1999-2000), 12 s.

St. prp. nr. 44, "Deltakelse og finansiering av norsk militært bidrag på Balkan for 2000," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1999-2000), 3 s.

St. prp. nr. 58, "Om forsvarets investeringer," (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 1999-2000), 9 s.

NOU: 2000:20, "Et nytt Forsvar," (Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsavdelingen, 2000), 80 s.

St. prp. nr. 45, "Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002-2005" (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 2000-2001), 135 s.

St.prp nr 1, "Forsvarsbudsjettet for budsjetterminen 2000" (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 2000-2001), 135 s.

St.prp. nr 11, "Om endringer i løyvingar mv. i forsvarsbudsjettet for 2000" (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 2000-2001), 11 s.

St.prp. 75, "Om Forsvarets investeringer" (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 2000-2001), 4s.

St.meld nr 44, "Redningshelikoptertjenesteni fremtiden" (Oslo: Justis- og politidep. 2000-2001), 79 s.

NOU: 15, "Forsvarets områder for lavflyging." (Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsavdelingen, 2000), 146 s.

St.prp. nr 1, "Forsvarsbudsjettet for budsjetterminen 2002." (Oslo: Regjeringen/Forsvarsdep. 2000-2001), 109 s.

#### **Andre trykte kilder**

Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) har utført en rekke studier for Luftforsvaret. FFI gjennomførte blant annet en svært grundig utredning – Kampflystudien – i forkant av F-16 kjøpet. Mange av disse studiene, inkludert Kampflystudien, er ikke avgradert.

I forhold til overordnede strategier i NATO kan følgende dokumentsamling studeres: Pedlow, Gregory W. (red.): *NATO Strategy Documents 1949-1969*, Mons 1997/ SHAPE.

#### **Arkiv**

Arkiv for statlig og kommunal virksomhet kan ofte deles inn i tre hovedtyper:

- *Aktivt arkiv.* Disse inneholder de løpende sakene som er nødvendige for institusjonens daglige virke, vanligvis arkivalia fra de siste fem år. Aktive arkiv befinner seg i umiddelbar nærhet til ledelse og saksbehandlere. For militære arkiver har det i etterkrigstiden oftest eksistert et skille mellom arkiv som omhandler nasjonale og bilaterale saker på den ene side, og arkiv som omhandler NATO-saker på den andre. Det har også vært vanlig å ha separate arkiv for lavgradert og høygradert materiale. I dag finnes det oftest et nasjonalt og bilateralt arkiv opp til begrenset/fortrolig nivå, et tilsvarende arkiv for konfidensielt, hemmelig og strengt fortrolig materiale, samt et separat NATO-arkiv uavhengig av graderingsnivå.

- *Bortsettingsarkiv.* Disse inneholder saker som sjelden er i daglig bruk. Vanligvis flyttes arkivalia til et annet sted fra de er 5 til 30 år gamle, ofte i opprinnelig orden. I løpet av denne perioden vurderes dokumentene med henblikk på av- og nedgradering.

- *Avlevert arkiv.* Disse inneholder arkivalia som er mer enn 30 år gamle og uten umiddelbar nytte for institusjonen. Riksarkivet er depotinstitusjon for militære institusjoner, men saker fra før mai 1945 hører hjemme i det Statsarkiv som institusjonen sogner til geografisk. Riksarkivet mottar helst ikke dokumenter med høyere sikkerhetsgradering enn Begrenset.

På slutten av 1980-tallet satte myndighetene ned et utvalg som skulle se på mulige uheldige konsekvenser av omfattende kassasjoner i Forsvarets arkiv. NOU 1990:7 konkluderte med at hele Forsvaret hadde utført store uhjemlede kassasjoner, med den følge at store deler av arkivalia som oppsto i årene fra kri-



gens slutt og frem til ca. 1960 må regnes som tapt. Som følge av dette ble nye retningslinjer tatt i bruk for å sikre arkivmaterialet.

### Riksarkivet

Adresse: Folke Bernadottes vei 21  
Boks 10 Kringsjø  
0807 OSLO

[www.riksarkivet.no](http://www.riksarkivet.no)

Riksarkivet overtar arkivsaker etter den statlige sentraladministrasjonen. (F.eks: departementer og direktorater, Forsvarets overkommando, Høyesterett og Riksrevisjonen.) I tillegg oppbevarer Riksarkivet materiale etter en del private arkivskapere, herunder privatpersoner, bedrifter og institusjoner.

Militært materiale fra etter andre verdenskrig finnes i Riksarkivets Forsvarsarkiv (RAFA). Materiale av interesse for luftmilitær historie inkluderer følgende:

- Regjeringskonferansene med regjeringsnotater.
- Regjeringens sikkerhetsutvalg.
- Forsvarsrådet. Består av sentrale regjeringsmedlemmer og forsvarsledelsen. Møtefrekvens og betydning har variert over tid, men rådet sto særlig sentralt i etterkrigstiden fram til midten av 1950-tallet.
- Forsvarsdepartementet (FD).
- Forsvarsstaben (FST).
- Luftforsvarets Overkommando (LOK).

De fleste regjeringsdokumenter og forsvarsarkiver før 1970 er tilgjengelige for forskere. Alt materiale eldre enn 30 år er i prinsippet åpent og fritt tilgjengelig. Riksarkivets hjemmesider på Internett er under stadig utvikling.

### Stortingsarkivet

Adresse: Karl Johans gate 22  
0026 Oslo

[www.stortinget.no](http://www.stortinget.no)

Stortingsarkivet er fjernarkiv for Stortinget og har dokumentforvaltning og saksarkiv for den parlamentariske prosess. Stortingets arkiv inneholder bl.a:

- Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite: Alle overordnede sikkerhetspolitiske saker drøftes her.
- Partiarkivene til de fleste politiske partiers stortingsgrupper. (Et viktig unntak: Arbeiderpartiets arkiv oppbevares på Arbeiderbevegelsens Arkiv.)

Materiale eldre enn 30 år er i prinsippet åpent og tilgjengelig. For tilgang til materiale fra partiene må partienes samtykke innhentes.

### Forsvarsdepartementet

Adresse: Postboks 8126  
0032 Oslo

[www.odin.dep.no/fil](http://www.odin.dep.no/fil)

Dokumentasjonsseksjonen har ansvaret for drift av departementets generelle arkiv. Arkivet omfatter hovedsakelig dokumenter fra 1970 og fram til i dag.

Forsvarsdepartementet arbeider med å komme a jour med avleveringen til Riksarkivet. Mesteparten av det som ikke er avlevert er gradert på ulike nivåer. For tilgang til slik materiale kreves sikkerhetsklarering og oppdrag fra en offentlig institusjon.

Arkivet inneholder blant annet følgende:

- Generelt saks- og registerarkiv
- Arkiv etter flere statsråder og statssekretærer
- NATO-arkiv.

Hemmelige arkiv er avlevert Riksarkivet fram til ca. 1965. Ugradert til konfidensielt er også avlevert fram til ca. 1965. Eldre høygradert materiale er i liten grad bevart.

### **Forsvarets Bortsettingsarkiv**

Adresse: FO/ADM/DOK  
Oslo mil/Huseby  
0016 OSLO

Forsvarets Bortsettingsarkiv er bortsettingsarkiv for Forsvarets Overkommando (FO) og inneholder saks- og registerarkiv fra FOs opprettelse i 1970 og fram til 1995. I tillegg kommer eldre graderte arkiv fra de institusjoner som ble slått sammen til FO:

- Hærens Stab/overkommando (HST/HOK)
- Luftforsvarets/Flyvåpenets overkommando (LOK/FOK)
- Sjøforsvarets/Marinens overkommando(SOK/MOK)
- Heimevernets stab (HVST)
- Forsvarsstaben (FST)

Bortsettingsarkivet inneholder saker som ikke er dagsaktuelle, og flyttes vanligvis dit når de er fra 5 til 30 år gamle, ofte i opprinnelig orden. Dokumentene vurderes så med henblikk på av- og nedgradering for overførsel til Riksarkivet. Bortsettingsarkivet bistår andre forsvarsinstitusjoner med å fremskaffe dokumenter som stammer fra FO ved behov. Bortsettingsarkivet har også arkiv fra sine forgjengere, i hovedsak som A-pakt arkiver og H-arkiver.

Disse kan deles i to kategorier: ferdig av- og nedgraderte arkiv som kan avleveres, og ikke av- og nedgraderte saker som beror fra arkiver som er helt eller delvis avlevert. I tillegg finnes enkelte entypearkiver og deponerte arkiver fra eksterne arkivskapere.

- NATO- arkiv

NATO-dokumenter er av en spesiell karakter da de impliserer flere nasjoner. Siden FOs opprettelse har vanlige NATO-dokumenter blitt journalført ved disse arkivene og er representert. NATOs seriedokumenter har vært journalført i et rent NATO-arkiv og et utvalg er tatt vare på samme sted.

FO: Alminnelig arkiv 1971–95, ca. 1.400 hyllemeter.

FO: Hemmelig arkiv 1971–94.

FST: Alminnelig arkiv 1945–70, stort sett kopibøker og journaler, gjennomgått for avlevering.

FST: Hemmelig arkiv 1945–70, stort sett kopibøker og journaler, gjennomgått for avlevering.

FST: Personellarkiv 1945–70, stort sett kopibøker og journaler, gjennomgått for avlevering.

FST: A-pakt arkiv 1945–70, beror.

HOK: Alminnelig arkiv 1945–79, avlevert.

HOK: Hemmelig arkiv 1945–70, avlevert, men visse saker beror.

HOK: A-pakt arkiv 1945–70, beror.

SOK: Alminnelig arkiv 1945–70, avlevert.

SOK: Hemmelig arkiv 1945–64, avlevert, men visse saker beror.

SOK: Hemmelig arkiv 1965–67, ferdig gjennomgått for avlevering.

SOK: Hemmelig arkiv 1968–70, ikke vurdert eller gjennomgått.

SOK: A-pakt arkiv 1945–70, beror.

LOK: Alminnelig arkiv 1945–70, avlevert.

LOK: Hemmelig arkiv 1945–70, ferdig gjennomgått for avlevering.

LOK: A-pakt arkiv 1945–70, beror.

HVST: Alminnelig arkiv 1961–70, ferdig gjennomgått for avlevering.

HVST: Hemmelig arkiv 1961–70, ferdig gjennomgått for avlevering.

Sjefnemnd referater 1948–69, beror, ferdig gjennomgått for avlevering. (Referatene finnes også i kopi ved biblioteket på Institutt for Forsvarsstudier.)

Sjefnemnd dokumenter 1956–67, beror, ferdig gjennomgått for avlevering. (Finnes også i kopi ved IFS.)

FO: Samling OU-sekr. 1993–96, beror.

GFE: Samling OI 1992–96, beror, entypearkiv, kan bli sanert.

FN: Samling OIII udatert, beror, entypearkiv, kan bli sanert, ikke pakket ut.

IKL: Samling LST udatert, beror, entypearkiv, ikke pakket ut. (Kvinneinspektøren)

SjL/H: Alminnelig arkiv 1953–76, beror. (Sjefslegen i Hæren)

FRS: Alminnelig arkiv 1972–95, under gjennomgang for avlevering. (Regnskaps sentralen)

FRS: Hemmelig arkiv 1972–95, beror.

FVT: Alminnelig arkiv 1966–95, beror, stort sett kopibøker og journaler. (Velferden)

FSPR: Alminnelig arkiv 1986–95, beror, behandlede saker. (Premieringsrådet)

SFOR NPB/Sekretariatet 1996–99, beror, hovedkvarteret i Doboj (Bosnia), ikke utpakket.  
SFOR NSG 1996–99, beror, logistikkstøtten i Pécs (Ungarn).

MMB: Alminnelig arkiv udatert, beror, ikke utpakket.

MMB: Hemmelig arkiv udatert, beror, ikke utpakket.

ArbgrOpprettelse Hq North udatert, beror.

### Arbeiderbevegelsens arkiv

Adresse: Folkets Hus  
Youngsgate 11c  
0181 OSLO

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek ble opprettet av Landsorganisasjonen og Arbeiderpartiet i 1909, og har som formål å være et dokumentasjonssenter både av historisk og aktuell karakter. Her oppbevares arkivalia etter Arbeiderpartiet og LO sentralt i tillegg til en del private arkiv. Lokalavdelinger finnes flere steder, med materiale etter lokal- og fylkespartiene og LOs lokalavdelinger. Arkivet er åpent for alle interesserte, men for en del materiale må Arbeiderpartiet søkes om tillatelse.

I forhold til problemstillinger av luftmilitær historisk karakter kan spesielt følgende materiale være interessant:

- Arbeiderpartiets stortingsgruppes referater
- Arbeiderpartiets militære utvalg
- Privatarkivene etter tidligere lederskikkelser innen arbeiderbevegelsen. En oversikt over disse kan fås via ASTA-søkesystemet på [www.riksarkivet.no](http://www.riksarkivet.no).

## **Forsvarskommando Nord-Norge (FKN)**

Adresse: 8002 BODØ

FKN har saks- og registerarkiv som kan deles i perioden fra før og etter opprettelsen av FKN i 1971. Alt materiale fra FKN befinner seg her.

Arkivalia fra perioden før 1971 kan deles i fire deler:

- Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN)
- Kommandosjef Sjø
- Kommandosjef Luft
- Kommandosjef Hær (DK)

Materialet omfatter perioden fra andre verdenskrig. Det er mest materiale fra Sjøkommandoen og minst fra DK. Det finnes noe DK materiale i Harstad. FKN-arkivet har også en del Luftforsvarsmateriale fra flystasjonene. Flere flystasjoner hadde ikke egne arkiv i begynnelsen, f.eks fikk Bodø Hovedflystasjon sitt eget arkiv først i 1961. Eldre materiale herfra befinner seg stort sett på FKN fremdeles.

Avleveringen til Riksarkivet er i gang, og arkivet er godt ordnet, men dessverre har det blitt foretatt uheldige kassasjoner.

Arkivet har ikke noe eget apparat for å ta imot forskere. Sikkerhetsklarering kreves og FKN må søkes om tilgang.

### **Flystasjoner**

Alle flystasjonene har arkiv, men det finnes ingen oversikt over innholdet i de enkelte flystasjoners arkiver. Stikkprøver indikerer at omfattende kassasjoner er foretatt.

Flystasjonene har avleveringsplikt til Riksarkivet, men situasjonen er uoversiktlig med hensyn til hvilket omfang dette har fått.

## **Kommunearkiv**

Kommunearkiv er fellesbetegnelsen på de arkiv som oppstår gjennom virksomheten i primærkommunenes organer. Arkivene er stort sett samlet i sentraladministrasjonens arkiv.

Kommuner med militære anlegg kan ha materiale som kan belyse f.eks. samspillet mellom sivilsamfunn og Forsvaret.

Kommunearkiv er ofte ikke ordnet, og er ofte klausulert av personvern hensyn. Tilgang til materialet vil variere. Eldre arkiv er ofte deponert ved større institusjoner som lokalhistoriske arkiv. Disse er ofte ordnet og enklere tilgjengelige.

## **Utenlandske arkiv**

### **Natos hovedkvarter, Brussel**

Adresse: NATO  
B-1110 Brussels  
Belgium

[www.nato.int/archives](http://www.nato.int/archives)

NATO har åpnet et forskningsarkiv med avgradert materiale. Det finnes lite materiale med direkte relevans for norsk luftmilitær historie i denne samlingen.

NATO i Brussel har også graderte arkiv, men disse er normalt ikke tilgjengelige for forskning.

### **Supreme Headquarters Allied Forces Europe (SHAPE), Mons**

Adresse: Public Information Office  
B-7010 SHAPE  
Belgium

[www.shape.nato.int](http://www.shape.nato.int)

SHAPes arkiv inneholder noe materiale av en viss relevans for norsk luftforsvarshistorie, men arkivene er fortsatt høyt graderte og normalt ikke tilgjengelig for forskning.

#### Arkiv i USA

- *National Archives, Washington DC.* Her finnes mange relevante arkiv, bl.a. Modern Military Branch hvor Våpenhjelpen- materialet er.
- *Naval Historical Centre, Washington DC.* Her finnes US Navys og US Marines omfattende arkiv.
- *Library of Congress, Washington DC.* Her finnes bl.a. arkiv etter flere USAF Chiefs of Staff.
- *USAF Historical Centre, Bolling Air Force Base, Washington DC.* Her finnes mange arkiv, bl.a. er den norsk-amerikanske luftforsvarsoberssten Bernt Balchen representert.
- *Eisenhower Library, Kansas.* Her finnes en rekke arkiv, bl.a. etter Lauris Norstad.

#### Public Record Office (PRO), London

Adresse: Ruskin Avenue  
Kew, Richmond  
Surrey TW9 4DU  
UK

PRO har arkiver etter departementer og institusjoner, og kan sammenlignes med det norske riksarkivet.

Av interesse for militær luftfartshistorie, spesielt i forbindelse med annen verdenskrig kan nevnes:

#### *Air Ministry*

Chief of the Air Staff	Air 8
Directorate of Plans	Air 9
Directorate of Intelligence	Air 40

#### *Commands*

Chief of Air Staff	Air 8
Directorate of Plans	Air 9
Directorate of Intelligence	Air 40
Bomber Command	Air 14
Coastal Command	Air 15
Fighter Command	Air 16
Maintenance Command	Air 17
Ferry and Transport Commands	Air 38

#### *Operations Record Books*

Operations Record Books (Form 540) med tilleggene (Form 541) er opptegetninger om daglige hendelser, ført av alle avdelinger i RAF. De er spesielt viktige for detaljerte studier av operasjoner (hvilke flygere var med, hvilket oppdrag de hadde, osv.)

Commands	Air 24
Groups	Air 25
Wings	Air 26
Squadrons	Air 27
(her ligger detaljene om de norske skvadronene)	
Stations	Air 28
Directorate of Plans	Air 9/ 445-454

Operations Record Books er opphavet og inspirasjonen til Luftforsvarets tjenestedagbøker.

#### *Tilgang*

Offentlige dokumenter blir i alminnelighet frigitt for publikum i PRO i januar måned året etter at de er blitt 30 år gamle. Det forekommer imidlertid mange variasjoner fra denne grunnregelen.

## Private arkiv

- Riksarkivet. Her finnes flere private arkiv, bl.a. etter Odd Bull, samt Ole Reistads Canada-arkiv.
- I sitt arbeid med å samle materiale til Luftforsvarets historie (se nedenfor), har genmaj. Olav F. Aamoth, genmaj. Magne T. Sørensen og ob. Tarald Weisten skaffet til veie materiale etter genlt. Bjarne Øen og genlt. Birger F. Motzfeld.
- Luftkrigsskolen har materiale etter flere generalinspektører i Luftforsvaret, deriblant genmaj Aamoth og genmaj. Sørensen.
- Marinemuseet i Horten har flere privatarkiv fra offiserer i Sjøforsvaret, og dette inkluderer Marinens Flyvevæsen.
- Befalsorganisasjonene har også noe materiale, hvorav en del er publisert i Norsk Luftmilitært Tidsskrift.

## Prosjektet Luftforsvarets historie

Luftforsvarets Historie er et bokverk som ved fullføringen vil bestå av tre bind. De to første bindene er allerede publisert med Vera Henriksen som forfatter. Tredje og siste bind som tar for seg etterkrigstiden fram til 1970, føres i pennen av Svein Duvsete.

Til støtte for forfatterne har tre pensjonerte luftforsvarsoffiserer, genmaj. Aamoth, genmaj. Sørensen og ob. Weisteen, i flere år drevet et systematisk kildesøk gjennom en lang rekke arkiver. Etter prosjektets avslutning vil materialet bli deponert ved Luftkrigsskolen og Forsvarets Flysamling, Gardermoen.

Materialet som er samlet inn er svært omfangsrikt og vil bli et verdifullt utgangspunkt for framtidige forskningsprosjekter. Mesteparten av materialet er kopiert og tematisk ordnet etter en detaljert katalog.

## Biblioteker

### Luftkrigsskolens bibliotek

Adresse: Biblioteket  
Trondheim mil  
7004 Trondheim

Dette biblioteket er primært rettet mot skolens studenter og ansatte, og samlingen er bygd opp for å imøtekomme deres behov. Biblioteket fokuserer på luftkrigshistorie og luftmaktsteori, i tillegg til litteratur knyttet til skolens andre undervisningsfag. Biblioteket har også samlinger på sivil luftfart.

Det produseres dessuten en rekke kadettoppgaver ved Luftkrigsskolen. Kildematerialet som kadettene har benyttet, er for en stor del å finne som kopier på biblioteket.

### Institutt for Forsvarsstudier

Adresse: Oslo mil/Akershus  
0015 Oslo

[www.ifs.mil.no](http://www.ifs.mil.no)

Instituttet ligger i Tollbugaten 10 i Oslo og har et rikholdig bibliotek. Hovedvekten ligger på moderne militærhistorie, sikkerhets- og utenrikspolitikk samt diplomatisk historie. Ved siden av sekundærlitteratur og trykte kilder, har biblioteket også kopier av en del historiske primærkilder, eksempelvis protokollene etter Den sentrale sjefsnemnd (1948-1969).

IFS publiserer to skriftserier: *Forsvarsstudier* og *IFS-info*. Forskerne ved instituttet har dessuten publisert en rekke monografier og artikkelsamlinger i bokform.

## **Norsk Luftfartsmuseum**

Adresse      Biblioteket  
                 Postboks 1124  
                 8001 Bodø

[www.luffart.museum.no](http://www.luffart.museum.no)

Museet har et lite bibliotek under oppbygging. Foreløpig ligger tyngdepunktet på to områder: sivil luftfart og tekniske manualer og håndbøker for en lang rekke flytyper.

## **Forsvarsmuseet**

Adresse.      Biblioteket  
                 Oslo mil/Akershus  
                 0015 Oslo

Museets bibliotek har enkelte spesielle samlinger. Av luftfartshistorisk interesse peker to samlinger seg spesielt ut: Hærens Flyvåpens bibliotek og biblioteket til den gamle Generalstaben som er deponert her.

## Noter

<sup>1</sup> Jfr *Forsvarets arkiver*, NOU 1990:7

<sup>2</sup> Forsvaret er ikke alene om å ha en perifer posisjon innenfor historie og samfunnsfagene. Også norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk har rent forskningsmessig sett magre år i deler av etterkrigstiden, selv om ekspansjonen innen fagfeltet har vært betydelig siden slutten av den kalde krigen. Se Pharo, Jølstad, Skogrand, "Ekspansjon i isolasjon? Studiet av internasjonal og utenrikspolitisk historie i Norge", *Historisk tidsskrift*, 1/2 1996.

<sup>3</sup> Jfr. Rolf Tamnes: "Ettpartistat, småstat og særinteresser: tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk", *Nytt norsk tidsskrift*, 3/1986. Tamnes opererer her med kategoriene *Seip-, Skodvin- og Hernes-skolen*.

Som oversikt over etterkrigstidens som forskningsfelt anbefales også Eriksen/Pharo: *Norsk sikkerhetspolitikk som etterkrigshistorisk forskningsfelt*. LOS-senteret, Notat 92/13. Bergen 1994.

<sup>4</sup> Jfr. Jens Arup Seip: *Fra embetsmannstat til ettpartistat og andre essays*, Oslo 1963 og Edvard Bull: "Fra bøndernes og husmennenes samfunn til den organiserte kapitalismen" i *Makt og motiv. Festskrift til Jens Arup Seip*. Oslo 1975.

<sup>5</sup> Se Tamnes, op.cit.

<sup>6</sup> Ibid. s. 54f

<sup>7</sup> Se kap 3: "Det atlantiske Norge" i Rolf Tamnes: *Oljealder*, Bind 6 i *Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo 1997. Også i Hans Christian Erlandsen: *Århundredets våpensalg*. Oslo 1983, som omhandler anskaffelsen av F-16 anvendes dette perspektivet i alle fall implisitt. Det er likevel viktig å bemerke at verken Tamnes eller Erlandsen nevner sentrale offiserer i Luftforsvaret i sine framstillinger. Det kan naturligvis ha sammenheng med at makt og innflytelse over viktige forsvarspolitiske spørsmål forskyves gradvis mot en sterkere posisjon for FD og den "sivile" fagekspertise i bla FFI.

<sup>8</sup> Tor Egil Førland: "Far Out: International History in Norway." *Scandinavian Journal of History* vol. 20, No. 3, 1995. Førland peker på at Seipskolen aldri kom til å etablere et alternativ til Skodvinskolen fordi fokuset i for stor grad var rettet mot de innenrikspolitiske prosessene, og i for liten grad mot Norge som aktør i det internasjonale samfunnet. (s. 181)

<sup>9</sup> Førland fastslår at: "Norwegian international historians (have) stood apart from the basic trend of Norwegian historiography (...) described as "distinguished by the fundamental importance according to social factors" (Førland siterer her Francis Seiersted.)

<sup>10</sup> Rolf Hobson og Tom Kristiansen: *Militærmakt, krig og historie. En innføring i militære studier fra Clausewitz til våre dager*, IFS Info 6/1995, Institutt for forsvarsstudier. Hobson og Kristiansen peker på at denne retningen har sitt utspring i "War and Society"-skolen i Stor-

britannia og i nyere tysk forskning knyttet til begrepet "Militärgeschichte".

<sup>11</sup> Ibid s. 9.

<sup>12</sup> Et eksempel er Tor Arheim et al.: *Fra Spifire til F-16. Luftforsvaret 50 år 1944-1994*, Oslo 1994.

<sup>13</sup> I rekken av fremstillinger av ulike flystasjoners historie, peker Rune Hovds: *Værnes - fra høvdingesete til storflyplass* (Stjørdal 2000) seg ut som et grundig fag-historisk arbeid. Og i enda større grad et unntak som bekrefter regelen: Håvard Klevberg: *Luftmakt i Finnmark: Banak flystasjon i den kalde krigen. 1955-1970*, Forsvarsstudier 4/1996, IFS.

<sup>14</sup> Hobson og Kristiansen. Op cit. s.6.

<sup>15</sup> Eriksen/Pharo: *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, Norsk utenrikspolitikk historie b.5, Oslo 1997; og Tamnes: *Oljealder*. Op.cit. Luftforsvarets plass i et enda mer presist og smalere strategisk perspektiv finnes i Mats Berdal: *The United States, Norway, and the Cold War, 1954-60*, London 1997; og Tamnes: *The United States and the Cold War in the High North*, Oslo 1991.

<sup>16</sup> Riste/Moland: "Strengt hemmelig". *Norsk etterretningsteneste 1945-1970*, Oslo 1997; Njølstad/Wicken: *Kunnskap som våpen. Forsvarets forskningsinstitutt 1946-1975*, Oslo 1997.

<sup>17</sup> Olav Njølstad har bla. kritisert Eriksen/Pharo: Op.cit for i for liten grad å anvende et moderniseringsperspektiv som analytisk verktøy, og for å legge for sterk vekt på *avskjerming* som motivasjon for norsk alliansepolitikk. Se Njølstads anmeldelse av Norsk utenrikspolitikk historie bind 5 i *Internasjonal politikk* 1/1997.

<sup>18</sup> Espenes/Naastad. *Luftforsvaret - et flerbruksverktøy for den kalde krigen?* Luftkrigsskolens skriftserie 1/1999.

<sup>19</sup> Et symptomatisk eksempel i så henseende er: Erik O. Eriksen (red): *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*, Bergen 1996. Her vies Forsvarets bidrag til utbyggingen i landsdelen ingen plass.

<sup>20</sup> Pharo/Jølstad/Skogrand: op.cit.

<sup>21</sup> Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes: *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden, 1945-1970*, Oslo 2001 er et viktig bidrag til Luftforsvarets historie. Bind 3 i Luftforsvarets historie er under arbeid i regi av Svein Duvsete. Duvsetes: *Fra luftforsvar til strategisk angrep. Norsk luftmilitær doktrine 1945-1955*. Forsvarsstudier 2/1998 fortjener også sin plass her.

<sup>22</sup> Se vedlagt litteraturliste.

\* For en oversikt over spørsmål i Stortinget, se Internett <http://www.epos.stortinget.no/database/epos/spmliste>.



## **Bidragsterne**

Øistein Espenes er høgskolelektor ved Luftkrigsskolen i Trondheim. Han har skrevet kapittel 1.

Bjørn Roland er leder for Forsvarets Bortsettingsarkiv.

Kjetil Skogrand er forsker ved Institutt for Forsvarsstudier, og skriver bind fire i bokverket Norsk forsvarshistorie.

Genmaj. Magne T. Sørensen (p) er tidligere generalinspektør i Luftforsvaret og arbeider med innsamling og ordning av kildemateriale til bokverket om Luftforsvarets historie

Ob. Tarald Weisteen (p) arbeider med innsamling og ordning av kildemateriale til bokverket om Luftforsvarets historie. Han startet dette arbeidet.

Genmaj. Olav F. Aamoth (p) er tidligere generalinspektør i Luftforsvaret, og arbeider med innsamling og ordning av kildemateriale til bokverket om Luftforsvarets historie.

Karl L. Kleve er konservator ved Norsk Luftfartsmuseum. Han har vært sekretær for prosjektet.